

Олександр Глушко

ПРОЗРІННЯ

До уваги читачів пропоную літературний доробок «ПРОЗРІННЯ» кандидата філологічних наук, доцента Інституту журналістики Київського університету ім. Т. Г. Шевченка, нашого земляка Олександра Кіндратовича Глушка, який був опублікований у липневому випуску 1989 року журналу «Вітчизна». Публікація написана в період активного протистояння населення Миколаївської області, очолюваного екологічними організаціями, проти реалізації на території області надпотужних, вразливих для екології регіону, проєктів. Саме в 80-х роках на теренах Миколаївщини розбудовувались об'єкти Південно-Українського енергетичного комплексу і починалось спорудження потужного Дніпро-Бузького гідровузла в межах Очаківського району. Автор багато уваги приділяє висвітленню природних та історичних особливостей Причорномор'я. Олександр Кіндратович приїздив на спорудження ПУ ЕК, спілкувався з будівельниками, керівниками, цікавився історичними та природними особливостями краю.

Письменник, редактор, громадський діяч Олександр Глушко народився 14 серпня 1938 р. у с. Покровка Очаківського району Миколаївської області. У 1966 році закінчив факультет журналістики Київського університету ім. Т. Г. Шевченка. Працював: редактором газети "Ленінське плем'я"; заступником головного редактора журналу "Під прапором ленінізму"; головним редактором журналу "Вітчизна"; викладачем Інституту журналістики. Член Спілки письменників України, СЖУ, Заслужений журналіст України. Автор 10 книг публіцистики, художньої прози і літературної критики.

Перша збірка оповідань "Маслиновий гай" (1981) відкрила для українських читачів нових героїв - рибалок, виноградарів, моряків, що живуть на загублених в морі островах, продутих вітрами Північного Причорномор'я. Цей куточок Батьківщини дуже скупо був відображений у творах нашого письменства. У 1989 році оповідання склали основу збірки "Фонтан с музикою", виданої "Молодою гвардією" у Москві. Найбільш значною роботою О. Глушка став роман "Кінбурн" (1988) - багатопланове історичне полотно, що відображає події "времен Очакова и покоренья Крыма", які передували утвердженню Росії на берегах Чорного моря, колонізації нашого краю і заснуванню міста Миколаєва.

Анатолій Ненько, редактор сайту «Новый Город»

Коли мені доводяться чути від скептиків, що нічого не змінюється на краще в нашому розбурханому житті, на пам'ять приходять як заперечення не тільки хрестоматійний вислів давньогрецького філософа Геракліта з Ефеса. Яких тільки змін, перетворень, трагедій і катаклізмів не відбувалося за два з половиною тисячоліття на нашій багатостраждальній Землі! Життя не вистачить, щоб перелічити. Осягнути б розумом бодай те, що сталося з нами самими, з нашими поглядами, уявленнями, почуттями, а то й переконаннями за кілька останніх років.

Мій товариш, професійний журналіст, ще зовсім недавно, на початку 80-х років, так був захоплений грандіозністю проєкту Південно-Української атомної електростанції, розмахом робіт по її спорудженню, що під позитивним враженням написав повість про народження атомної "жар-птиці" в причорноморському степу. Її рукопис так і лишився в шухляді письмового столу як речовий доказ учорашніх ілюзій. Журналіст знайшов у собі мужність відмовитися від реалізованого вже задуму і написав іншу повість - чесну, правдиву, безкомпромісну повість у публіцистичних статтях. Їх поява в обласній, республіканській пресі викликала розгубленість найзавзятіших атомобудівників. Один з їхнього легіону запитав якомось у автора: "Що з вами сталося?" І почув відверте: "Прозрів".

Ось і подумаймо, чи не відбилися в тій лаконічній, хай і з гіркуватим присмаком відповіді глибинні процеси, які визначають теперішній стан нашого суспільства, динаміку його руху? Можна по-різному дивитися на зроблене. Достатньо ще підстав і для невдоволення,

скепсису. Та не можна заперечити головного - ми прозріли. Це факт, хоча не всі ще, можливо, усвідомили до кінця його духовно-рушійну силу. Ми прокинулися від тривалої летаргії і відчули, що не можемо вже мислити вчорашніми догмами й постулатами, бути у всьому й з усіма згодними, одноставно плескати в долоні, заглушаючи "бурхливою овацією" гострий щем власного серця. Ми прозріли, усвідомивши нарешті, що всі разом ми не "робоча сила", не "трудові ресурси" (по аналогії з природними), не абстрактні, знеособлені "кадри", які нібито вирішують все, а великий європейський народ з тисячолітньою матеріальною і духовною культурою.

Сьогодні це, можливо, найголовніші зміни в суспільній свідомості, без яких годі було б сподіватися на успішне розв'язання економічних, соціальних, екологічних, культурних проблем. Молюх бюрократичної системи утверджувався й розкошував передусім в духовній інертності. Хіба "ресурси", до того ж "невичерпні", здатні мати власну думку? Смішно, їхнє призначення звершувати, видавати на-гора, перетворювати, виконувати і перевиконувати. І чим більше, тим краще. А чи завжди воно потрібне, оте перетворення, виконання й перевиконання, яка фінансова, генетична, моральна буває вартість сподіяного - то не для маси.

І раптом у людей, які з бастионів трибун, президій, з укріплених адміністративно-командних висот уявлялися суцільною масою, прорізався голос. Можна б осмикнути, закликати до порядку, зрештою, поставити непокірних зухвальців на своє місце - часи не ті. Підупав престиж начальницького окрику. Дає осічку. А проте велике діло - багаторічний досвід. Непопулярні метал у голосі, нагінка, затикання рота - для бюрократа не біда. Спрацьовує кам'яна незворушність: протестуйте, викривайте, заперечуйте - висоти стояли й стоятимуть і все, що мало бути скоєне, скоїться. Тим більше надри, кошти, і фонди, і техніка в міцних адміністративних руках. Гори вергати можна. І вергають. Що для них оті голоси прозріння - комариний писк.

Ми ще повернемося до цієї теми. А тепер дозволю собі невеликий ретроспективний відступ. Пам'ятаю, як років п'ятнадцять тому мене вразив один рядок відомої тепер уже пісні, що виконувалася у фіналі загалом гарного кінофільму "Білоруський вокзал". Йшлося у ній про бойові будні окремого десантного батальйону, про майбутню перемогу над фашизмом, яку в тяжких боях здобув наш народ. І раптом отой рядок, що повторювався рефреном: "Ми за ціною не постоим". - "Для чого ж,- не давала спокою думка,- бездумно жертвувати людьми?" Інакше як було зрозуміти купецьке: "Мы за ціною не постоим"?

Автори, очевидно, й не помітиян цього дисонансу у загальній тональності фільму з яскравими акторськими роботами. Та чи можна було закидати їм недогляд? Чи винні поет, режисер, актори, що жили в атмосфері, сформованій байдужим уявленням про людей як про ресурси, требки у велетенському державно-суспільному механізмі? Хоч на той час сталінщина, в казенно-репресивній атмосфері якої зародилися подібні уявлення, вже була розвінчана й засуджена в своїй основі, та її рудименти ще ревно оберігалася догматичною ідеологією застою.

Саме в таких умовах безгласності в закритих відомчих зонах розроблялися, а іноді, хоч як це прикро, й здійснювалися (згадаймо хоча б смертельний кляп у горловині Кара-Богаз-Голу) так звані "проекти віку", від грандіозності та й грошової вартості яких подих перехоплювало. А що - "Мы за ціною не постоим". Тим більше гроші не свої - народні. Так і "будови віку" ж для народу, для його блага. Хто проти? Хто думає інакше? Спробуй тут заперечити. Нічого не вийде. Аргументи залізни.

Їх тримали також наготові і як могутню зброю, і як надійний щит проти будь-яких супротивників теоретики й практики Міністерства меліорації і водного господарства республіки, замишляючи в кінці сімдесятих років створення диво-ріки в Північному Причорномор'ї - каналу Дунай-Дніпро. Своєрідним троянським конем, який би відкрив ворота

для цього іригаційного монстра на півдні України, мав стати Очаківський гідровузол. Йшлося до того, щоб перетнути гирло Дніпровсько-Бузького лиману - стародавнього шляху з варягів у греки, морських воріт Запорізької Січі, колиски Чорноморського флоту, лиману, оспіваного в козацьких піснях і думках, в геніальній поезії Тараса Шевченка, не баченою досі восьмикілометровою дамбою, розлучивши його назавжди з Чорним морем.

І то були не мрії романтиків, не маніловські фантазування й прожекти. За справу взялися (завжди б виявляти таку спритність) енергійні, завзяті виконавці. У найстиліші строки в Очаківі було створено (позаздрили б, мабуть, і кляті капіталісти) будівельну організацію Дніпробугводбуд, і на тихих берегах лиману закіпіла робота. Гуркіт потужних бульдозерів, екскаваторів, скреперів, земснарядів, МАЗів і КраЗів заглушив звичні у цих місцях гудки рибальських сейнерів і торгових суден, що пропливали вряди-годи мимо курортного Очакова. Мільйони тонн піску вичерпувалися день і ніч з дна лиману поблизу Кінбурнського півострова, щоб піднятися з води гостроверхими кучугурамн під протилежним, очаківським берегом; Уявляю, з яким захопленням писали б про ту будову, розпочнись вона років десять-п'ятнадцять тому, якими б тільки епітетами не обростала майбутня дамба. Можливо, і пісня з'явилася б, як свого часу про БАМ.

Щоправда, в Очаківському художньому музеї їм. Судковського я побачив дві-три картини місцевих художників, на яких відображено вже будівництво гідровузла. Але ж як вони програвали поруч з живописними полотнами самого Судковського, де з натхненням відтворено неповторну красу лиману, моря, прибережних очаківських краєвидів минулого століття. Тоді ще я не знав, чим скінчиться широкомасштабна мінводгоспівська операція "дамба", і в душі подякував земляку, академікові Петербурзької академії мистецтв мариністу Р. Г. Судковському, що зберіг для нас на своїх полотнах бодай часточку тієї первозданної природи, що приваблювала й милувала око багатьох поколінь. Сучасні ж індустріальні пейзажі (не беруся судити про їхні художні достоїнства) навч показали, як легко з допомогою могутньої землерийної машинерії зруйнувати й спотворити предковічні й вивірені на доцільність у часі природні системи.

То все емоції, чую самовпевнене заперечення ревних перетворювачів природи, а до ЛУЧИНИ (вбивчий, хоча й поширений аргумент) повертатися ніхто не хоче. І напівпорожні гастрономи дратують. А звідки ж воно все візьметься? Чітко і переконливо. Хто наважиться спростувати благородні наміри мінводгоспівців? Тим більше, що вони підкріплювалися не менш чіткими розрахунками, цифрами. Спорудження Очаківського гідровузла (тобто перекриття лиману, - О. Г.), доводили вони, дасть змогу щороку використовувати в народному господарстві додатково 10 мільярдів кубометрів дніпровської води, зросити ще понад мільйон триста тисяч гектарів південних чорноземів. Фантастика!

Та що слова, докази, переконання. Пусті звуки. Меліоратори - народ діловий, практичний. Поки опоненти вишукували контрдокази, сперечалися, полемізували, плавучі земснаряди вгризалися, всмоктувалися в піщане дно незахищеного лиману, руйнували стародавні, як і сам Дніпро, нерестилища осетрів, севрюг, білуг, іншої цінної риби, яка тут водилася споконвіку і мала промислове значення. Водночас розповзалася жовтим лишаєм під Очаковом рукотворна пустеля. Штормовий східний вітер, який у цих краях називають левантом, не раз здіймав у повітря хмари сухого піску, запорошуючи ним прибережні садиби очаківських жителів. А нерідко, прокинувшись уранці, вони з подивом помічали, що на місці свіжонасипаних кучугур знову котяться зеленкуваті хвилі. Кілька гектарів намитої суші мов язиком злизало. Природа опиралася з останніх сил. Та мінводгоспівські перетворювачі теж не ликом шиті. Загартований люд. Залізні динозаври продовжували вергати донний ґрунт на самохідні баржі, щоб поповнити втрачене, змите за одну ніч у море.

Цікаво, чи замислювалися тут, скільки було пущено на вітер і за водою видобутого з лиманських глибин піску, витрачено пального та, зрештою, і народних грошей? Відповіді на це запитання мені не вдалося одержати. І все ж таки припускаю, що хтось підраховував збитки, списуючи, мабуть, їх на невідповідну відомству морську стихію. А на що ж іще - не на власне ж головотяпство. Припускаю можливість таких підрахунків, бо спочатку планова вартість гідровузла становила один мільярд двісті мільйонів карбованців. Та через деякий час (хоча велися тільки підготовчі роботи) вона підскочила до півтора мільярда. Хтось же таки скоригував ту цифру, накинувши, можливо, і на левант чи на бездонне море кругленькі 300 мільйонів.

Дарма що проект гідровузла не був затверджений у Раді Міністрів республіки, що його спорудження вчені Академії наук України визнали "економічно не вигідним і екологічно небезпечним". У Мінводгоспі сповідували, очевидно, свої правила й принципи: чим більше освоїш, тобто вгатиш у воду коштів, тим важче буде зупиняти будівництво. Добре треба подумати, щоб сказати "ні".

І поспішали, нарощували піщані острови. Завзятих гідробудівників не бентежило застереження вчених, що перекриття лиману призведе до його повної деградації як унікальної природної водойми, викличе засолення, заболочення й підтоплення великих територій, у тому числі 345 квадратних кілометрів Кінбурнського півострова. Завдасть непоправної шкоди Чорноморському державному біосферному заповіднику, що має міжнародне значення. Навіть цих науково обґрунтованих фактів (а тільки висновки Інституту гідробіології АН УРСР займають 22 сторінки машинопису) було б досить, щоб покласти край відомчому свавіллю, бездумному перетворенню, читай - нищенню природи.

Де там! На залізобетонній огорожі, що тягнеться вздовж промислової зони Дніпробудводбуду, ще й досі не вицвіли сягністі літери: "Ударній будові - ударну працю!" Звичайно і зрозуміло. Під таким гаслом нікому, мабуть, і на думку не спадало, що підняті ударними темпами лиманські води розмиватимуть береги, на яких ведуться розкопки пам'ятки світового значення - античного міста Ольвії, що будуть підтоплені могили суворовських солдатів - захисників Кінбурна... Не кажу вже про неминучі збитки морського флоту, які за підрахунками спеціалістів становили б щороку 80-100 мільйонів карбованців. Та хто буде обтяжувати свій мозок подібними клопотами, коли треба негайно освоювати щедрою рукою відпущені кошти, виконувати й перевиконувати норми. Кожному своє.

Заради справедливості мушу сказати, що не всі мінводгоспівці займали таку позицію. Навіть один з авторів проекту гідровузла (не уповноважував називати його прізвище) признався: "Як інженер працював над проектом з усією відповідальністю, а як громадянин - проти будівництва дамби". Відомчі інтереси і амбіції поступалися здоровому глузду. Не буду переповідати численних (здебільшого непримиренно гострих) дискусій, які точилися навколо Очаківського гідровузла, випліскуючись на сторінки газет, на екрани телевізорів. Опоненти не поступалися один одному в красномовстві. Кожна сторона оперувала своїми доказами й розрахунками. А відомство, хоч як це дивно, "підтримували" ще й величезні затрати, які за кілька років перевищили 55 мільйонів карбованців.

Переведемо подих. Думаю, Раді Міністрів республіки нелегко було приймати рішення про згортання підготовчих робіт по зведенню троянського коня, цебто Дніпровсько-Бузької загородної дамби. І все ж, до честі уряду, рішення таке з'явилося. В кінці минулого року газети з радістю повідомили: Дніпро, як і завжди, впадатиме в Чорне море.

Відзначати перемогу, радіти? Можна, звичайно. Нерівна боротьба тисяч людей з могутнім відомством-монополістом увінчалася успіхом. Та мене продовжують гризти кляті питання: а хто ж відповідь за безглузду ідею поступового удушення найбільшого на Україні лиману, за

його спотворені береги і по-варварському поруйновані рибні пасовища? За якою статтею і яким бухгалтерським документом будуть списані потоплені назавжди в морських глибинах мільйони карбованців? Чи ми такі багаті, що грошей дівати нікуди? Навряд чи є підстави для такого оптимізму. Тільки квартирна черга в нашій країні за офіційними статистичними даними налічує 14 мільйонів сімей. Виходячи з середнього складу сім'ї 3-4 чоловіки, неважко підрахувати, що кількість людей, які чекають (як правило, роками), впорядкованого житла, дорівнює майже всьому населенню України. Чи не доцільніше й благородніше направити викинуті у воду кошти саме в цю сферу? А наша багатостраждальна медицина? Хіба не потребує вона значно більших фінансових ін'єкцій? А будівництво шкіл, дитячих садків і ясел, охорона природи, на яку, до речі, ми витрачаємо у вісім разів менше (!) коштів, ніж, скажімо, США?.. Скільки ще дірок у нашому великому й складному господарстві! Розумніше, дбайливіше б використовувати власне багатство, економічний потенціал.

Наївно було б думати, що цієї азбучної істини не розуміли люди, які наполегливо, навіть уперто обстоювали і здійснювали будівництво гідровузла. Та економічна стабільність не тільки підтримувала їхню самовпевненість, а й змушувала мовчати місцеві власті. Хоча польськомовні вони (власні - О. Г.) й розуміли, якої шкоди завдається природі їхнього краю. Під час однієї з дискусій начальник згадуваного вже управління Дніпробугводбуд А. А. Левенцов відверто кинув: якщо не затвердять проект гідровузла (в душі, звичайно, він цього й припустити не міг), то місцеві Ради "мають цілувати руки будівельникам і дякувати, що Очакову залишається все: житло, водопровід, дороги, лінії електропередач і т.д."

І така його відвертість, навіть зухвалість, не була своєрідним полемічним прийомом. Знав багатий будівельний начальник ахіллесову п'яту міста, злидений бюджет місцевих Рад. В Очакові, як і в більшості наших міст, гострий дефіцит житла, подача води нормована (лише 8 годин на добу), не вистачає дитсадків, шкіл, очисні споруди мало не "времен очаковских й покоренья Крыма". І ні зайвих грошей, ні пристойної будівельної бази. Тут не те що руки цілуватимеш, низенько поклонишся кожному, хто має техніку, матеріали, значний рахунок у банку. Не біда, що житло зводилося насамперед для гідробудівників (передбачалося, що дамбу обслуговуватиме 11 тисяч чоловік), що школи, дитсадки, поліклініку, кінотеатр теж планувалося розмістити в новому мікрорайоні, для якого, власне, й водовід тягли через лиман, корінним жителям старовинного Очакова теж щось би перепало.

Це розумів кожен. Тому рішення уряду республіки про згортання підготовчих робіт по спорудженню гідровузла впало як грім на голови. І, будемо відверті, не тільки голови будівельників. Нічого гріха крити, підупали духом і власті міста, а може, й області. І то не вина - біда їхня. Припинився ж і потік грошей, будівельних матеріалів, які так щедро відпускалися на потреби Мінводгоспу. Ніхто не знав тепер, чи прокладатиметься й далі водовід, як буде з очисними спорудами, будівництвом нового житла, доріг... Впевнений, були б у бюджеті міста, району більш-менш вільні кошти, хто б дозволив тут відомству порядкувати, як у власній вотчині? А так мирилися. Не заперечують і тепер проти терміна "консервація", який настійно вживають будівельники, припинивши нівечити дно й береги лиману.

Мене ж, признаюся, термін цей насторожує. Чому саме "консервація", а не припинення робіт раз і назавжди? Чи не прикривається тим невизначеним словом вичікування, тимчасова поступка людям, які повстали проти безроздільного господарювання Мінводгоспу на їхніх споконвічних землі й воді? Досить підступний термін. Наче бомба уповільненої дії.

Може б, я й не вдався до такого жорсткого порівняння, якби у тому ж регіоні, на берегах Південного Бугу не висаджували в повітря мальовничі скелі степового каньйону - унікальної пам'ятки природи Північного Причорномор'я. Потрошені вибухом кам'яні брили, вивержена

земля поховали вже під своєю товщею рідкісні зарості гранітної ковили, астрагалу, гвоздики південнобузької, інших рослин, у тому числі й занесених до міжнародної та вітчизняних Червоних книг, вкоротили віку байрачним дубовим переліскам, у яких, можливо, переховувалися ще гайдамацькі загони, котрі діяли у причорноморських степах в кінці вісімнадцятого століття.

Що ж відбувається тут, на скелястих берегах єдиної річки, яка від витoku й до гирла протікає на території України? Читаю яскравий буклет, випущений нещодавно "Внешторгиздатом" російською і англійською мовами.

"На мальовничих берегах Південного Бугу,- написано, в ньому,- споруджується перший у світовій практиці (як ми любимо дивувати світ промисловими велетами, - О. Г.) унікальний енергетичний комплекс у складі атомної, гідроакумуляюючих і гідравлічної електричних станцій з іригаційними водосховищами. 6,2 мільйона кіловат - така потужність цього незвичайного енергетичного комплексу".

Далі йде його технічна характеристика з кольоровими схемами, малюнками, фотографіями. Папір і друк на експортному рівні і текст під лад - знай наших! Тож процитую ще одне місце:

"Південно-Український енергокомплекс об'єднує три водосховища (прошу читачів запам'ятати їхні назви, - О. Г.) - Костянтинівське, Олександрівське і Ташлицьке. Розміщені на різних рівнях, вони комплексно використовуються для охолодження циркуляційної води АЕС, гідроакумулявання і регулювання стоку ріки Південний Буг".

Розмах, масштаб справді небувалі. Не якесь там одне чи два ізольованих водосховища - вся річка впрягається у гігантську колісницю атомної електростанції. Ось як!

Та мене вразили й здивували не розміри "першого в світовій практиці" енергокомплексу, не мільйони кіловат електроенергії чи кубометрів перекачуваної за добу річкової води, а dokonаний вид розповіді. Диво дивне: буклет випущено тепер, коли на Південно-Українській АЕС діє два реактори, і то не на повну потужність, коли утворено поки що одне - найменше із запланованих - Ташлицьке водосховище, а автори (і замовники, звичайно ж) пишуть про весь енергокомплекс як про існуючий.

Яка впевненість! Позаздриш. Найменшого сумніву в тому, що будівництво може бути припинене, масштаби його зружені. Нічого сумняшеся, автори буклету в теперішньому часі розповідають про розміри всіх водосховищ, про вражаючу висоту гребель, які нібито вже перетнули і загнuzдали Південний Буг, про потужності ГЕС і гідроакумуляюючих станцій, крізь турбіни яких проганяється мало не вся річка. І жодного слова про те, що ж буде затоплено й безповоротно знищено під уявними водосховищами, якими непередбаченими наслідками обернеться бездумне руйнування одвічних природних систем у вразливій степовій зоні.

Можна було б і не приділяти скільки уваги написаному в піднесено-бадьорому стилі минулих років, якба він не відбивав реальної небезпеки, а також позиції керівників виробничого об'єднання "Південноукраїнський енергокомплекс". Позиції, подібної до тієї, яку свого часу займало в Очакові керівництво Дніпробугводбуду. Відомства різні, а витoki амбітної самовпевненості й методи дії ті самі.

Щоб читачеві стало зрозуміліше, на що замахнулися "перетворювачі" природи і наші "благодійники" з Мінатоменерго, стисло розповім про місцевість, на якій зводиться Південно-Українська атомна електростанція,- рука не піднімається написати "енергокомплекс", бо асоціюється він у моїй уяві з раковою пухлиною, метастази якої можуть проникнути дуже далеко.

Південний Буг протікає з півночі на південь через усю Миколаївську область - одну з найбільших зерносіючих областей республіки. Починаючи від міста Первомайська рівнинна

Мітинг на з-ді "Фрегат", Первомайськ, 1988 р. Фото Г. Сосновського.

Ескулаповий полоз. Фото С. Тарашука

Мітинг в м. Южноукраїнськ, 1988 р.

степова річка поступово переходить у стрімкий, а подекуди й бурхливий гірський потік. Майже на протязі сімдесяти кілометрів Південний Буг прокладає собі дорогу до моря серед мальовничих, нерідко химерно вивітраних скель, які нагадують то фантастичного звіра, то середньовічний замок з чудернацькими вежами, а то й людську голову. Річка долає тут, у неповторному й, по суті, єдиному в степовій зоні республіки каньйоні, численні пороги, найбільшими серед яких є Мигійські й Богданівські, з шумом пробивається крізь вузькі протоки між крутими гранітними островами, скочується гримучими водоспадами на підводних валунах.

Відносно тепле степове повітря Причорноморської низини, незвичайний гірський ландшафт, вода утворили в цьому каньйоні-оазисі своєрідний мікроклімат, в якому віками формувалася жива природа. Не випадково вчені-біологи нарахували тут 704 (кажуть, що це не повний реєстр) видів рослин, 55 з яких зустрічається тільки у цій місцевості, а 32 занесені до Червоних книг СРСР і республіки. Гідна подиву й кількість (близько 400) видів тварин, в тому числі риб, птахів, які заселяють цю порівняно невелику територію. Як доводять іхтіологи, найбільшу кількість видів риб зареєстровано в порожистій частині річки з її швидкою течією, підвищеним вмістом кисню у воді й здатністю до самоочищення. До того ж, природа створила тут найкращі умови для нересту, чому сприяють кам'янисте ложе русла й галечник. Саме біля Мигійських і Богданівських порогів збереглося найбільше стадо дніпровського усача з трьох останніх на земній кулі. Зустрічаються тут ще й окремі екземпляри по-варварському вищезгаданого вирезуба, надзвичайно цінної риби, яка, на думку іхтіологів, повинна бути занесена до міжнародної Червоної книги. Поки безжальна й сліпа гільйотина будівників атомного суперкомплексу не перерубала останні живі корені природи в беззахисному каньйоні Південного Бугу. Не в казці, а в скелястих ущелинах тут сьогодні ще можна здибати півтора-метрового жовтобрюха, а також (якщо пощастить) і ескулапового полоза, що в усій Європі зберігся поки що тільки тут.

Не втомлюватиму, читача переліком усіх реліктів рослинного й тваринного світу, які, не зважаючи на посухи, епідемії, повені, бурі, війни, вижили й через мільйони років дійшли до нашого часу як живі посланці незнищеної, здавалося б, природи. Та вона виявилась знищеною. Пишу ці рядки, а у вухах ще й досі лунає гуркіт бурильної машини, що вгризалася в товщу гранітної прибережної скелі поблизу селища Костянтинівка.

Надміцний бур скреготів, як велетенська бормашина, дірлячи живий, здоровий зуб. Уявляєте, що відчувала б людина в такому випадку? А що "відчуває" природа? Стрімка могутня скеля, яка од віку була окрасою цього неповторного ландшафту, на наших очах прирікалася на загибель. Чиїсь холодні, байдужі руки вже дозували вибухівку, щоб рознести на друзки, перетворити на безформне звалище камінюччя цілісний архітектурний витвір природи.

- І вам не жаль нищити отаку красу? - запитує в бурильників Сергія Семеренка й Віктора Остап'юка, що спустилися вниз від свого агрегату, схожого здаля на велетенського овода-кровососа із заглибленим у скелю жалом.

- Жаль,- ніяковіють вони,- тільки ж ми на роботі. Наказали зірвати - зірвемо. Нам за це гроші платять.

- І ту зірвете? - показую на скелю, що нагадує обличчя людини з клиноподібною бородою.

- Не знаємо,- низують плечима бурильники,- біля тієї скелі, її тут називають Пугач, сотні людей постійно мітинують. З плакатами. Протестують проти будівництва енергокомплексу. На скелі теж написали. А ми що,- ніби виправдуються вони,- ми згодні з тими людьми, тільки ж...

Підходимо ближче до скелі. Біля її маківки на широкому кам'яному чолі, що нависає над бурхливим потоком річки з зеленим островом посередині, великими білими літерами написано: "Ганьба губителям природи!" Автограф, як виявилось, місцевої екологічної асоціації, що об'єднує тисячі активістів і прихильників. Очолює асоціацію старший інженер цеху теплової автоматики й вимірювань Південно-Української АЕС Віктор Васильович Білодід, людина енергійна, принципова й послідовна в своїй протидії агресивній байдужості енергетиків і будівельників до природи, історії цього краю.

А вони вимагають неабиякої уваги й заступництва. З історичних джерел, зокрема, дізнаюся, що скеля Пугач і острів Клепаній, по обидва боки яких нуртує, гримить поки ще стиснутий унизу гранітними берегами Південний Буг, були в центрі запорізької Бугогардівської паланки. Тут несли сторожову службу козацькі пости, заступаючи шлях кримсько-татарським ордам. Поруч, поблизу правобережної Богданівки (до 1801 року село Гардове - від назви козацької слободи), через Південний Буг довгі роки діяла човнова й поромна переправа запорожців, зв'язуючи шляхи, що вели з південних у західні землі України. Тут же, на острові Великому, у Балацькій, Вербовій, Романовській балках, в урочищі Корабельному, гуртувалися гайдамацькі загони, що брали участь в антифеодальному повстанні, яке увійшло в історію під назвою Коліївщина.

Волелюбний козацький, гайдамацький дух не згас і через століття, з новою силою виявившись у роки Великої Вітчизняної війни. Під керівництвом жителя Богданівки Мазепи тут активно діяла підпільна організація, члени якої знищили понад триста гітлерівців, визволили з фашистського концтабору й переправили через фронт 53 радянських бійців, перешкоджали вивозити до Німеччини награвоване зерно. Богданівське прибережне урочище було свідком і страшною трагедії, що розігралася в цих краях у роки війни. Тут покоїться прах п'ятдесяти п'яти тисяч радянських людей, в тому числі й дітей, замордованих фашистами. Це і про них у грудні 1945 року трудящі півдня України писали у своєму зверненні до суддів Нюрнберзького процесу: "Хай тіні жертв Майданека, Дахау, Освенціма, Богданівки... повстануть з надр землі, хай передсмертний зойк невинно замучених залунає в залі Нюрнберзького суду..."

Багато про що могла б розповісти земля, яку сьогодні калічать вибухами, спотворюють велетенськими ковшами сучасних екскаваторів, ріжуть тупими ножами бульдозерів, нівечать землерийною, каменедробильною технікою заради майбутніх кіловатів електроенергії. У що ж обійдеться нам з вами їхнє золоте світло? Чи й тут діють за принципом: "Ми за ціною не постоїм"? Але чи не занадто висока ціна? Хто й коли підраховував, скільки коштують Південний Буг, сотні тисяч гектарів навколишніх чорноземів, приречені на загибель рідкісні види рослинного й тваринного світу, 98 археологічних пам'яток світового значення епохи неоліту, трипільської і черняхівської культур, скіфських часів, нарешті, здоров'я людей, які здавна обживають ці землі й не мають наміру їх залишати?

Безперечно, й ці аргументи можна відкинути з поблажливою зверхністю як суто емоційні. Улюблений метод самозахисту прагматичних перетворювачів природи - звинувачення журналістів, письменників, громадськості в некомпетентності. Ніби жити на цій землі, пити її природну воду, дихати чистим повітрям належить тільки компетентним, тільки фахівцям. Але зважмо на докори, звернімося до фактів. Рішення про будівництво Південноукраїнської АЕС прийняли десять років тому, коли таке поняття, як "гласність", вважалося трохи не крамольним, а слово "плюралізм" відгонило чужим душком. В такій атмосфері легко визрів (спочатку в міністерських кабінетах), а потім і став зростати на благодатних південних чорноземах гігантський енергокомплекс. Ще не було чорнобильської трагедії, ще жила гарна казочка, придумана одним ученим-атомником, ніби АЕС такі ж безпечні, як під ліжком нічна

посудина (пам'ятаєте, ота казочка захопила свого часу й мого товариша-журналіста), й будівництво велося без перешкод.

Хто-хто, а "компетентні" чудово розуміли: одне-єдине Ташлицьке водосховище площею вісім з половиною квадратних кілометрів, утворене в долині степової річечки, що впадала в Південний Буг, не зможе задовольнити потреб усього атомного велетня. Відомо ж: один лише блок АЕС поглинає безповоротно щороку понад тридцять мільйонів кубометрів води. А за проектом над степом повинні були піднятися аж шість блоків-мільйонників. Море води потрібно. А де ж її взяти в посушливій степовій області, двісті населених пунктів якої користуються привозною водою?

Та для "компетентних" усе, що лежить за межами їхньої компет., звиняйте, відомчої замкнутої структури,- то все емоції. Була б річка, а як її запрягти в атомний віз - справа спеціалістів. І емоційно збудженій громадськості, письменникам, журналістам до того зась. Так у столичних конструкторських головах народилася ідея, а потім виникла і технологічна схема водосховищ на Південному Бузі, які б щомиті, щосекунди втамовували ненаситну прагу шести реакторів атомного спрута. Скільки для цього потрібно води, легко підрахувати й некомпетентним.

Хто не знає, як довго у нас впроваджуються у виробництво нові ідеї, винаходи, проекти. А тут не встигли просохнути креслення, як струснулись від вибухів, застогнали під важкими гусеницями тракторів, екскаваторів крем'яністі береги Південного Бугу. Вміємо, як захочемо, бути оперативними. Крім Ташлицького, будівельники спішно почали споруджувати Олександрівське й Костянтинівське водосховища (перше понад 13, друге - 26 квадратних кілометрів), потужні гідро- та гідроакумулюючі станції. Камінь для височених 65-метрових дамб, бетонних робіт добували на місці, роздроблюючи гранітні скелі каньйону. Зайвий ґрунт, купи змішаного з землею щебеню відгортали вбік, захарашуючи нешироку прибережну смугу з реліктовими рослинами. "Варварство!" - скажете ви і знову ж таки виявите свою повну необізнаність. Адже за проектом енергетиків уся багатокілометрова долина річки з Мигійськими і Богданівськими порогами, з косами, перекатами, островами, урочищами, балками, байрачними гаями, чагарниками, луками, гніздами, норами, кублами, археологічними розкопами, давніми й новішими похованнями буде залита водою. І не має жодного значення, як і де звалювати непотрібну землю, будівельне сміття. Усі витвори природи й людської діяльності, в тому числі й новітнього вандалізму, опиняться на дні водосховища. І найдивовижніше, що все це виправдується піклуванням про наші з вами інтереси. Не можу не погодитися з гіркими словами Сергія Залигіна, сказаними з іншого, але досить подібного приводу: "Світ взагалі ще не бачив браконьєрства від імені держави в таких масштабах". Для некомпетентних бодай вибірково процитує характеристики й опис "технологічної схеми" роботи водосховищ. Не дивуйтеся, слово "робота" вжито мною не випадково.

"Ташлицьке водосховище з ГАЕС є ставком-охолоджувачем АЕС(тут і далі підкреслення мої, - О. Г.) і використовується для гідроакумулювання".

"Особливість Костянтинівського водосховища з ГЕС і ГАЕС - його комплексне використання як для виробництва електроенергії в піковому режимі, так і для охолодження циркуляційної води АЕС, іригації і водозабезпечення. Висота греблі водосховища 66 метрів, довжина 480. "Олександрівське водосховище є нижнім буферним басейном Ташлицької ГАЕС і Костянтинівської ГЕС - ГАЕС і використовується для дальшого доохолодженняциркуляційної води АЕС, яка скидається через Ташлицьку ГАЕС".

А тепер зверніть увагу, як працює в бетонному запрягу Південний Буг, що й річкою вже перестав називатися, перетворившись з ласки енергетиків на багатокілометровий "охолоджувач циркуляційної води АЕС", на "буферний басейн" тощо:

Мітинг під історичною скелею Пугач.

Екскаватор біля підніжжя Пугача. Фото С. Тарашука.

"В часи максимуму електроспоживання в об'єднаній енергосистемі Півдня спрацьовують Ташлицьке і Костянтинівське водосховища і наповнюються Олександрівське. В нічний час зворотні агрегати... ГЕС і ГАЕС в насосному режимі перекачують воду з Олександрівського водосховища в Костянтинівське і Ташлицьке".

Важко навіть уявити цей невпинний коловорот, в якому щодоби, щогодини обертаються, перемелюючись лопастями потужних турбін і насосів, потоки річкової води. Чи лишиться в ній після того бодай жива клітинка? Комплексне дослідження негативних наслідків водосховищ, якщо вони будуть збудовані, попереду, та вже сьогодні їхтіологи обгрунтовано доводять, що перетворення Південного Бугу в технічне водоймище АЕС обернеться нашому народному господарству втратою щороку понад 4000 тонн товарної риби, в тому числі й цінної. Буде знищено 500-600 гектарів нерестилищ у верхній і 400-500 гектарів у нижній частині річки.

І це ще не найбільша біда. Головна небезпека, якої не можна допустити, полягає в тому, що для потреб атомної електростанції разом з існуючою вже зрошувальною системою відбиратиметься безповоротно, якщо не візьме гору здоровий глузд, дві третини річного стоку Південного Бугу. Для уточнення поясню, що науково обгрунтовані норми витрат річкової води не повинні перевищувати п'яти процентів.

Стародавня річка, головне джерело прісної, питної води Миколаївської області, фактично перестане існувати. Чи можемо ми, сучасники, дбаючи про майбутнє своєї землі, власних дітей і внуків, про розвиток цивілізації, допустити подібну втрату?! Без перебільшення вона була б рівнозначна економічній, соціальній, екологічній катастрофі. Хто передбачить наслідки, до яких може призвести в пониззі Південного Бугу, де розташовані міста Вознесенськ, Нова Одеса, півмільйонний Миколаїв, близько сотні інших населених пунктів, де здавна існує розвинене сільське господарство, різке зменшення й без того дефіцитної тут прісної води?

А медичний, моральний аспекти?! Невже можна буде без найменшого докору совісті пропонувати для пиття воду, яка охолоджувала чи навіть доохолоджувала циркуляційну воду АЕС? Хто з повною відповідальністю поручиться за її чистоту й безпечність для здоров'я людини? Особливо після чорнобильської аварії та й неполадок у роботі Південно-Української атомної станції. І це не риторичне запитання. Прямоточна система охолодження АЕС, коли вода Ташлицького ставка скидатиметься (а двічі на рік "продуватиметься" разом з мумулом) в Олександрівське водосховище, тобто безпосередньо в Південний Буг, аж ніяк не виключає його забруднення. Признаюся, мені б особисто не хотілося постійно споживати таку воду. Не кажучи вже про її солоність. А це теж цілком реальна перспектива, якщо вдасться атомникам перетнути греблями, приборкати Південний Буг. Ослаблена його течія, кволий потік навряд чи зможуть протистояти напору морської води, яка вільно проникатиме в гирло річки.

Такі гіркі (в прямому розумінні) приклади ми вже маємо. Одним з найсерйозніших аргументів на користь спорудження Очаківської дамби було небезпідставне твердження меліораторів про засолення морською водою Дніпровсько-Бузького лиману, проникнення її у Дніпро мало не до Каховки. Основною причиною згубного наступу Чорного моря вважалось визнане тепер уже помилковим спорудження каскаду водосховищ на Дніпрі, що разом з непомірними витратами води в промисловості, її випаровуванням і фільтрацією в недосконалих іригаційних системах Півдня різко, на 10-13 кубічних кілометрів, зменшило річний стік головної ріки України.

Здавалося б, досить показовий урок того, як треба дбайливо ставитися до використання чи не найбільшого національного багатства - прісної вода, збереження ваших великих і малих

річок, а разом з ними й усієї екосистеми республіки. Та коли бачиш, як і сьогодні руйнують, спотворюють могутньою технікою береги іншої річки, як ростуть, видовжуються земляні греблі, щоб перетнути її одвічне русло, мимоволі приходиш до висновку, що так нічого й не навчилися сучасні завойовники природи.

Права рука не відає, що коїть ліва. Хочемо виростити квітуче дерево і зятято підрізаємо його корені, плекаємо стовбур і одночасно тріска за тріскою підрубуюмо його сокирою, вносимо хаос у гармонію, яка віками налагоджувалася в природі. Чи не пора вже серйозно замислитися як авторам чергових "проектів віку", так і їхнім старанним виконавцям, аж до бульдозериста й вибухівщика, яке майбутнє готують вони своїм нащадкам. "Ті, хто сьогодні завдає шкоди навколишньому середовищу, фактично беруть у борг кисень, чистоту природи у наших дітей і онуків, у покоління, які ще не народилися,- говориться у висновках Міжнародної комісії по навколишньому середовищу й розвитку. Якщо не вжити термінових, дійових заходів тепер, то цей борг може виявитися безповоротним, і світова цивілізація нам такого б не простила". Безперечно, не тільки у високих міжнародних сферах, а й у республіці, в Миколаївській області зокрема, чудово розуміють, до яких катастрофічних наслідків може призвести бездумне втручання в природу, там більше що його плоди ми пожинаємо вже сьогодні. Відомчий пресинг зустрічає дедалі організованішу протидію з боку державних органів, місцевих Рад і, звичайно ж, громадськості. У жовтні минулого року Олександрівська селищна Рада прийняла рішення про заборону буровибухових робіт для спорудження водосховища.

Тоді ж з'явилася й постанова Держкомприроди республіки, в якій зазначалося, що "...роботи по знаттю родючого шару ґрунту (а це майже метровий чорнозем, - О. Г.) з ложа Костянтинівського водосховища, місць будівництва обвідного каналу й перемичок для перекриття річки Південний Буг... ведуться без земельного відведення, що є порушенням статей 16 і 22 Земельного кодексу УРСР". Посилаючись на відповідні закони, Держкомприроди приймав ухвалу: "Припиняти з 20 грудня 1988 року проведення всіх видів робіт на суші і на воді по будівництву Костянтинівського водосховища, аж до одержання Акта державного землекористування".

Через два місяці, вказавши на грубе порушення Земельного кодексу УРСР з боку будівників енергокомплексу і пославшись на згадану вже постанову Держкомприроди республіки, голова Миколаївського обласного комітету по охороні природи О. О. Албул звертається в місцеві відділення Промбудбанку і Житлосоцбанку з вимогою припиняти фінансування робіт у зоні Костянтинівського водосховища. Рішення комітету надсилається, зокрема, й генеральному директору виробничого об'єднання "Південно-Український енергокомплекс" В. П. Фуксу. Реагування негайне: прискорюються темпи спорудження обвідного каналу, перемичок, вергаються гори землі й каменю, на прибережній скелі, яку дірявлять унизу для потужних турбін, з'являється закличний напис: "Дайош перший агрегат ГАЕС у першому кварталі 1989 року!"

От і маш! А як же з припиненням фінансування? Невже будівельники працюють задарма? Нічого подібного. В усякому разі, в березні, коли я розмовляв з ними, на заробітки не скаржилися, хоча одержували чесно зароблені гроші,- земляні роботи, дроблення й переміщення скель потребують, як відомо, значних фізичних зусиль. І, пишучи ці рядки, мав на увазі не ущемлення в оплаті праці кількох тисяч людей, які працюють на спорудженні енергокомплексу, її законність не викликає жодного сумніву, а непокірно щедре фінансування будівництва взагалі, яке розпочалося й тривало без попередньої екологічної експертизи.

Неважко здогадатися, на чому ґрунтується самовпевненість керівників виробничого об'єднання "Південно-Український енергокомплекс", що дозволяє їм нехтувати постановами,

рішеннями природоохоронних органів. У них свій бог - усемогутнє відомство, для якого, виявляється, не всі закони писані.

Давно відомо: диктує свою волю той, хто триває в руках економічні важелі. Ця нехитра істина підтвердилася і в розмові а головою Південно-Українського міськвиконкому Євгеном Федоровичем Вичалковським. Уродженець Побужжя, Євген Федорович не байдужий до природи, майбутнього свого краю. Та одна справа вболівати за збереження неповторної краси Мигійських порогів, інша - постійно сушити голову, як забезпечити житлом п'ять тисяч сімей, що стоять у квартирній черзі. Хіба розв'яжеш цю проблему власними силами? "Ось і доводиться заглядати в рот Фуксу". Та якби ж тільки житла бракувало. В 40-тисячному місті енергетиків і досі немає хлібозаводу, молокозаводу, м'ясокомбінату, автотранспортного підприємства, навіть міської поліклініки. А поруч постійно парує, штучно підвищуючи вологість повітря, а водночас і захворюваність людей (місто збудоване з кричущими порушеннями санітарних норм - усього за три з половиною кілометри від АЕС), Ташлицьке охолоджувальне водосховище. Та як місцевим властям говорити нарівні з дирекцією економічно незалежного виробничого об'єднання, а тим більше щось вимагати від неї, коли у місті куди не поткнешся, все відомче - і дитсадки, і торгівля, і медсанчастина, і спортивний комплекс... Навіть міськвиконком міститься в приміщенні відомчого Палацу культури. Конфлітуватимеш - можуть і попросити звіди.

Однак існує сьогодні сила, не підвладна жодному відомству, якими б надійними тилами не було воно забезпечене. Це, скористаюсь висловом М. С. Горбачова, пробуджена "екологічна свідомість народу". У Миколаєві, Первомайську, Вознесенську, Південноукраїнську, Костянтинівці, Олександрівці відбулися масові мітинги, зібрано понад 200 тисяч підписів жителів регіону проти розширення будівництва Південно-Української АЕС. Ось яку резолюцію прийняли, зокрема на своєму екологічному мітингу жителі Південноукраїнська (наводжу в скороченому вигляді):

"Мітинг констатує значне порушення природоохоронного законодавства при проектуванні й будівництві Південно-Українського енергокомплексу, зокрема статті 19-ї Водного і статті 43-ї Лісового кодексів УРСР. Це стало можливим внаслідок... всіяких бюрократичних викрутів, які зводять нанівець основні вимоги природоохоронного законодавства.

Мітинг підтримує пропозицію депутатської комісії Миколаївського облвиконкому по охороні природи і раціональному використанню природних ресурсів припинити фінансування всіх робіт по будівництву гідроспоруд Південно-Українського енергокомплексу до проведення екологічної експертизи проекту.

Мітинг наполягає на тому, щоб експертну комісію сформував і очолив Держкомприроди СРСР, забезпечивши гласність в її роботі і ввівши до її складу представників Миколаївської екологічної асоціації.

Вивільнені кошти й ресурси спрямувати на розв'язання житлової проблеми міста Південноукраїнська...

Вимагаємо створити в долині Південного Бугу від міста Первомайська до скелі Кременчук (Бузький хутір) природний національний парк..."

На необхідності створення національного заповідника "Гранітно-степове Побужжя" наполягають і відомі вчені Академії наук України. Хоча сьогодні після "хазяйнування" тут будівників енергокомплексу для повного відновлення природних систем потрібні вже чималі кошти.

Людина живе надіяма. І мені хочеться вірити, що часи відомчого свавілля підходять до своєї межі. Підтримує цю віру й ухвала створеної наприкінці минулого року (люди таки

домоглися свого) експертної комісії Держкомприроди СРСР, в якій чітко сказано, що розширення будівництва Південно-Української атомної станції, утворення Костянтинівського й Олександрівського водосховищ у складі енергокомплексу не відповідають сучасним вимогам по охороні навколишнього середовища й раціональному використанню природних ресурсів. Висновки комісії, до складу якої входять відомі вчені, спеціалісти різних галузей науки, всебічно вивірені й обгрунтовані. Вони переконливо доводять: компенсація екологічних втрат на берегах Південного Бугу неможлива. Думайте, люди, поки не пізно.

Чи почують той голос розуму з-за гуркоту каменедробильних і землерийних машин, за "мирними" вибухами тротилу незворушні створювачі промислових гігантів, здатних поглинати річки? Чи настане й для них час прозріння?

P. S.

Поки цей номер журналу готувався до друку, відбувся З'їзд народних депутатів СРСР, на якому широко обговорювалися й проблеми, порушені в даній статті. "Якщо зараз не займемося середовищем проживання, нас чекає біда. Вона вже на порозі, ми вже з нею, так би мовити, зіткнулися впритул". Цей висновок з доповіді М. С. Горбачова на З'їзді відбив, як у краплі води, загальну стурбованість депутатів, багатьох людей за долю природи, частиною якої ми є. Гарантувати екологічну безпеку усім проектам і науково-технічним рішенням - така воля колективного розуму. Знехтувати нею - злочин.

Журнал ВІТЧИЗНА, липень 1989 р.

Надруковано за версією сайту <http://www.bible-for-you.org/kraeved/prozrel.php>

